

MUDANYA MÜTAREKESİ

(3 - 11 EKİM 1922)

Yrd. Doç. Dr. ORHAN HÜLAGÜ*

A- İSTİKLAL HARBİNİ MUDANYA MÜTAREKESİNE GÖTÜREN OLAYLAR

a. Mütareke Teklifleri ve Paris Müzâkereleri

Sakarya meydan muharebesinden sonra Türk ordusunun üstünlüğünü gören İtilaf Devletleri, Yunan ordusu kesin bir yenilgiye uğramadan önce, mümkün olduğu kadar kendi lehlerine çözülebilecek bir barış için çareler aramaya başladılar ve 22 Mart 1922'de mütareke, 26 Mart 1922'de de "Paris Mukarrerâtı"¹ adını verdikleri barış tekliflerini İstanbul, Ankara ve Atina'ya göndererek üç hafta içinde bir konferans toplanmasını istediler². İtilâf devletlerinin bu notasına Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, 5 Nisan 1922'de bazı şartları ihtiva eden cevabını bildirdi. İtilâf Devletleri bu notaya 15 Nisan 1922'de olumsuz cevap verdi³. İtilâf Devletleri bundan sonra ilki 4, ikincisi de 7 Eylül'de olmak üzere, iki defa daha mütareke için teklifte bulundular⁴. Bu sırada 9 Eylül'de İzmir, 11 Eylül'de Bursa'yı geri alan

* Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarihi Bölümü.

1 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1975, s. 200. Yusuf Kemâl Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Ankara 1967 s. 27, Y. Hikmet Bayur, *T.B.M.M. Hükûmeti Umuru Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisi ile İlgili Anılar*, Ankara 1976, s. 664; Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Ankara 1972, s.355.

2 Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, 751; Âli Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s. 146; *İslâm Ansiklopedisi*, Atatürk maddesi, s. 760; Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adanı Yönüyle), Ankara 1980, s.377.

3 *Nutuk II*, 652; Âli Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya...*, s. 148; Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle...* s. 376.

4 *Nutuk II*, 675; *Türk İstiklâl Harbî*, II, 6. Kısım, Kitap IV. Ankara 1969, s. 38, Bilal N. Şimşir, a.g.e, s. 515; Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. II, İstanbul 1975, s. 307.

Türk Orduları Trakya'yı kurtarmak üzere İstanbul ve Çanakkale istikametlerinde harekâta devam ediyorlardı 20-23 Eylül 1922 tarihlerinde, bir araya gelen Fransız başbakanı Poincare, İngiliz Dışişleri bakanı Lord Curzon ve İtalya'nın Paris büyükelçisi Comte Sfortza, Edirne ve Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini teklif eden ortak bir notayı imzalayarak aynı gün İzmir'de bulunan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiler⁵.

b. General Pelle ve Franclin Bouillon'un İzmir'de Başkomutanla Buluşması

İzmir ve Bursa'nın kurtarılmasından sonra, mağlub Yunan ordusu döküntülerini takip eden Türk orduları İstanbul ve Çanakkale boğazlarına yaklaşmakta idiler. Türk kıt'aları ile İngiliz kuvvetleri arasında bir çatışma ihtimali belirince, İstanbul'daki Fransız fevkâlade komiseri General Pelle, acele İzmir'e giderek, 19 Eylül 1922 Pazartesi günü, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile görüştü⁶. İstanbul hükûmeti ile İtilâf Devletleri arasında yapılan bir anlaşma gereğince, Boğazları da içine alan bölgenin tarafsız bölge haline getirildiğini, Türk birliklerinin bu bölgeye girmesinin çatışmaya yol açabileceğini söyleyen Pelle'ye, Mustafa Kemal de verdiği cevapta, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin böyle bir tarafsız anlaşmadan haberi olmadığını, ayrıca İstanbul Hükûmetinin imzaladığı Mondros Mütarekesi'ne, Yunanlıların Anadolu'yu işgaline izin vererek, bizzat İtilaf Devletleri'nin uymadığını belirtti. Dolayısı ile Türk birliklerinin Edirne ve Trakya'yı Yunanlılardan temizlemek için hareketini sürdüreceğini açıkladı⁷. Franclin Bouillon da, İzmir'deki Fransız baş-

5 Türk İstiklâl Harbi, C.II, ks. VI, kitap IV, s. 38-40, Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara 1983, s. 347; Mahmut Gologlu, Cumhuriyete Doğru, s. 327.

6 Nutuk II, 677; H.T.V.D., S.65, Ankara 1968, vesika 1467; Naşit Hakkı Uluğ, Emperyalizme Karşı Türkiye (1922-1924), İstanbul 1971, s. 26; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, III, 22-23; Hüsnü Hümmetoğlu, İstanbul ve... II, s. 311-313; Mahmut Gologlu, Cumhuriyete Doğru, s. 326.

7 Franclin Bouillon, Milli Mücadele sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle, Misâk-ı Milli çerçevesi içinde Ankara Anlaşması'nı (21 Ekim 1921) imzalayan Fransız eski hariciye nazırlarındandır.

konsolosu aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, 25 Eylül 1922'de kendilerine mülâki olmak üzere hareket edeceğini bildirdi ve yapılacak bütün harekât veya alınacak bütün kararlardan önce, kendisinin beklenmesini ricâ etti⁸. Müttefik işgal ordusu ve İngiliz kuvvetleri başkomutanı General Harrington ise 26 Eylül 1922 tarihinde doğrudan doğruya Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafında, müzakerelere kadar Türk birliklerini tarafsız bölge dışına çekmesini istiyordu⁹.

Başkomutan aynı gün General Harrington'a verdiği cevapta, Büyük Millet meclisi ile müttefik hükümetler arasında kararlaştırılmış tarafsız bir bölgenin olmadığını, süvari ve kıt'alarımızın harekâtının mağlub Yunan ordusunu takibden ibaret olduğunu bildirdi¹⁰. 28 Eylül 1922'de bir Fransız harp gemisiyle İzmir'e gelen Franclin Bouillon, başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek 20-23 Eylül 1922 tarihlerinde Paris'te yapılan müzakereler hakkında bilgi verdi¹¹. Franclin Bouillon'un İzmir'de kararlaştırılan esasları sağlayacağına dair teminatı üzerine, Türk ordusunun Boğazlara yönelen harekâtı durduruldu ve bu durum 28 Eylül 1922'de General Harrington'a bildirildi¹².

c. Mütareke ve Barış Konferansı için T.B.M.M. Hükümeti ile İtilaf Hükümetleri Arasındaki Notalaşma

23 Eylül 1922'de, İtilaf Devletleri Venedik'te veya başka bir yerde kurulacak olan ve Türkiye delegeleriyle beraber Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunan delegelerinin de davet edileceği bir toplantıya yetkili bir delegesini göndermeye eğilimi

8 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1970, s. 195.

9 Nimet Aras, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara 1964, s. 462, Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923)*, Ankara 1981, I, 293.

10 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, IV, 462; B.N. Şimşir, a.g.e., I, 300-301.

11 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, Ankara 1957, I, 75, Nutuk II, 678; Tevfik Bıyıklıoğlu *Trakya'da Milli Mücadele I*, 438; Ş. Süreyya Aydemir, *Tek Adam...*, III, 24; H.T.V.D. S. 65, Ankara 1968, vesika 1467; İA., mad. Atatürk, İstanbul 1943, I, 766.

12 *Türk İstiklâl Harbi*, Ankara 1964, IV, s. 43-45.

olup olmadığını, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden kendilerine bildirilmesini ricâ ettiler. Başkomutan tarafından hazırlanan ve Dışişleri Bakanı tarafından imzalanarak Franclin Bouillon aracılığı ile Monsieur Poincare'ye 29 Eylül 1922 günü gönderilen notada, 23 Eylül 1922 tarihli Müttefik devletler tarafından T.B.M.M. hükûmetine verilen notaya birkaç güne kadar cevap verileceği ve Türkiye orduları başkomutanlığının Monsieur Franclin Bouillon'un verdiği teminata istinaden, İstanbul ve Çanakkale yönlerinden ve Yunan ordusu arkasından devam eden askerî harekâtın durdurulması için emir verdiği bildirilmiş ayrıca Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve hükûmetinin idaresi altında bir gün fazla yaşamaması ve her türlü tehlikelere ve anlatılması imkansız ıztırahlara sebep olacağından, Meriç batısına kadar Trakya'nın derhal boşaltılarak, TBMM'ne teslimini ve diğer âcil konuları kararlaştırmak üzere de Mudanya'da Müttefik devletler generalleriyle bir konferansın 3 Ekim'de toplanması teklif edildi¹³. Ayrıca T.B.M.M. hükûmetinin mümessili olarak da Batı Orduları Komutanı İsmet Paşa'nın tayin edildiği de tebliğ edildi¹⁴. 1 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'a gelen Franclin Bouillon, 12 Ekim gecesi İstanbul'daki müttefik fevkalâde komiser ve generallerini toplayarak, bunların gelişen durum karşısındaki tutumlarını sert bir dille eleştirdi ve İtilâf Devletleri tarafından kendisine verilen özel yetkiye dayanarak, İzmir'de kararlaştırılan şartlara ait protokolün, hükûmetlerinden talimat gelsin ve gelmesin her hâlükârda Mudanya'da imzalanmasının gerektiğini bildirdi¹⁵.

B. MUDANYA KONFERANSININ BİRİNCİ SAFHASI

a. Mudanya Konferansına Katılan Delegeler ve İsmet Paşa (İnönü)'nün Mudanya'ya Hareketi.

Türk orduları başkomandanı Mustafa Kemal Paşa adına, T.B.M.M. tarafından mütareke konferansına memur edilen İsmet

13 H.T.V.D. S.65, Ankara 1968, Belge No: 1465.

14 Nutuk, II, 679; T.B.M.M. Gizli celse zabıtları, III. İş Bankası yayını, 2. Baskı, Ankara 1985, s. 861, 862, 870; Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, IV, 464-465.

15 Türk İstiklâl Harbi, IV, 43-44; Hüsnî Himmetoğlu, İstanbul Ve..., II, 325.

Paşa (İnönü), 3 Eylül akşamı İzmir'den Mudanya'ya hareket etti¹⁶. Erkân-ı Harb başkanı Fevzi (Çakmak) ve Refet (Bele) Paşalar da İsmet Paşa ile birlikte Mudanya'ya geldiler¹⁷. Mudanya konferansında İtilaf devletlerini temsil edecek olan generaller de 3 Ekim 1922 günü sabahın erken saatlerinde İstanbul'dan Mudanya'ya hareket ettiler. İstanbul'daki Fransız kuvvetleri komutanı General Charpy, Quinet zırhlı kruvazörü ile müttefik işgal orduları ve İngiliz kuvvetleri başkomutanı General Charles Harrington ve İtalyan generali Monbelli Duvilio, birer muharebe gemisi ile Mudanya'ya geldiler¹⁸. Franclin Bouillon da resmî vazifesi olmaksızın Fransız generali Charpy ile birlikte Mudanya'ya gelmişti. T.B.M.M. hükûmetini temsil edecek olan İsmet Paşa, 2 Ekim 1922 akşamı Mudanya'ya ulaşmış bulunuyordu¹⁹.

Mudanya konferansında görüşülecek ana konular, Başkomutanla İsmet Paşa tarafından şöyle tesbit edilmişti:

- a. Edirne ve Meriç dahil olmak üzere Yunan ordusu ve Yunan idaresinin Trakya'dan çıkarılması,
- b. Trakya'nın 20 gün içinde T.B.M.M. hükûmetine tesliminin sağlanması,
- c. Şimdilik Trakya'ya Türk ordularının geçmemesi kabul olduğundan, Trakya'daki Türk idaresinin Yunan ve diğer saldırılardan korunması için tedbirler alınması,
- d. Türk ordularının durduğu hatların belirtilmesi, harekâtın tatili sırasında taraflarca berkitme yapılmaması, Türk ve müslüman halk üzerinde baskı yapılmaması²⁰.

16 Nutuk, II, 679; H.T.V.D., S.65, vesika 1469.

17 Hüsnü Himmetoğlu, İstanbul Ve..., II, s. 314.

18 H.T.V.D. Ankara 1967, S. 66, Vesika 1473; Hüsnü Himmetoğlu, a.g.e., Göst. Yer. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya..., IV Ankara 1974, s. 212; 1967 Bursa İl Yılığ, s.102.

19 Hüsnü Himmetoğlu, a.g.e., Göst. Yer.

20 Türk İstiklâl Harbi II, Kısım VI, s.51-52.

b. Konferansın İlk Toplantısı

Konferansın ilk toplantısı 3 Ekim 1922 Salı günü saat 15.00'da yapıldı²¹. İsmet Paşa ev sahibi durumunda müttefik devletler generallerine masada yer gösterince, toplantıya kimin başkanlık edeceği meselesi kendiliğinden çözümlenmiş oldu. İsmet Paşa'nın oturumu açmasından sonra söz alan İngiliz delegesi, Konferansın mevzuunun muhâsamâtı durdurmak, Trakya'dan Yunan ordusunun çekileceği hattı belli etmek ve yakında toplanacak barış konferansına yol açmak olduğunu belirtti ve aralarında kararlaştırılmış bulunan aşağıdaki mütareke projesini dağıttı.

Projenin Metni:

1- "23 Eylül 1922 tarihinde; İtilaf Devletleri tarafından Ankara hükûmetine gönderilen notanın anlamına uyararak, bir taraftan müttefik generalleri - Büyük Britanya generali Harrington, İtalya generali Monbelli, Fransa generali Charpy- diğer taraftan Ankara hükûmetinin mümessili olan Mustafa Kemal Paşa'nın delegesi İsmet Paşa ve Yunanistan adına general..., aralarında 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da bir toplantı yapmışlardır²².

2- Toplantının amacı: Doğu Trakya'da Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeye davet edilecekleri hattın belli edilmesini, başlatma düzenini ve o bölgede çıkabilecek karışıklık ve tahriplerin önlenmesini ve genel olarak güvenlik ve düzenin devamını ve genel dirliğin sağlanmasını hazırlamaktır.

3- Önceden şu kararlaştırılmıştır ki... 1922 tarihinde Türk ve Yunan kuvvetleri her türlü muharebe hareketlerine son verecek - yiyecek ve

21 Nutuk II, 679; Âli Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya...*, s. 158; Kâzım Özalp; *Millî Mücadele*, I 236; Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da...* I. 442-445; Selahaddin Adil, *Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları)*, İstanbul 1982, s. 404, Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, I, 335. mad. Atatürk, I 766; Selahattin Tansel *Mondros'tan Mudanya'ya...* IV, 212; Enver Behnan Şapolyo, *Türk İnkilâp Tarihi Notları*, İstanbul 1949, s. 36; Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 158.

22 O sırada görüşmelere katılacak olan Yunan generali veya delegesinin adı bilinmemekte idi.

değiştirmeye ayrılacak - kıtalar ayrı olarak diğer bütün kıtaların hareketini durduracaklardır.

4- Bu sözleşmenin yürürlüğe konmasından itibaren Trakya'da Yunan kıtalarının geri çekilmekle görevli tutulacakları hattı Meriç teşkil edecektir.

Kuleliburgaz'dan başlayarak ve bu noktanın kaynak yönünden -Cisr- Mustafa Paşa'ya Sivelingrad'a kadar Meriç'in sağ kıyısı boyunca mevcut demiryolu parçası özel sözleşme ile düzenlenecek bir nezarete bağlı tutulacaktır. Bu nezaret, Edirne dolaylarına girişe elverişli bir demiryolu parçasının geçiş serbestliğini tam olarak devam ettirmekle ödevli olan müttefikler ve Yunan memurları tarafından yürütülecektir.

5- Doğu Trakya'nın Yunan kıt'aları tarafından boşaltılmasına mümkün olduğu kadar çabuk başlanacaktır. bu boşaltma, kıtaların kendisini, çeşitli askerî hizmet ve teşkillerini ve harp gereçleriyle cephane ve yiyecek maddeleri depolarını ve stok edilmiş her çeşit ikmal maddelerini kapsayacaktır. Bu boşaltma, tesbit edilecek onbeş günlük bir süre içinde sona erecektir.

6- Her idare bölgesinden Yunan memurları çekildikçe bu bölgenin mülki idare işlerini müttefik memurlarına, onlar da mümkün olduğu kadar aynı günde Türk memurlarına teslim edeceklerdir.

Trakya bölgesinin tümü için bu devir ve teslim işlemleri, mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde, en çok otuz günde sona ermelidir.

Ankara Hükümetinin memurları yanında, sayısı tespit edilecek milli jandarma kuvvetleri bulunacaktır. Bu kuvvetler, boşaltılacak arazide idare işlerinin devri yapıldıkça bu idare bölgelerinin bir birinde güvenlik düzenininin devamını sağlayacaklardır.

7- Gerek bu devir ve teslim, gerek Yunan kıtalarının çeşitli çekilme hareketleri bu teslim ve çekilmenin başlayacağı merkezlere yerleştirilecek olan müttefik heyetlerinin kontrolü altında uygulanacaktır.

Bu heyetlerin görevi, devir ve teslimin ve yukarıda söylenen çekilme hareketlerinin yapılmasını kolaylaştırmak maksadı ile aracılıktan ibarettir. Bu müttefik heyetleri, herhangi bir taraftan çıkarabilecek her çeşit taşkınlığın önüne geçmeye yardım edeceklerdir.

8- Bu heyetlerden başka, Trakya'da Meriç'in doğusundaki bölgenin en önemli merkezlerine müttefik piyade ve süvari müfrezeleri gönderilecektir. Bunlar, orada düzen ve güvenliğin devamını sağlayacaklar ve yukarıda adı geçen müttefik heyetlere yardımcı ve gerektiği zaman Türk Jandarma kuvvetlerine dayanak olacaklardır. Bu müfrezelerin sayısı sonra tespit edilecektir. Meriç hatının göz altında bulundurulması, geçiş noktalarını tutacak ve nehrin sağ kıyısına geçmeksizin bu noktaları gözetleyecek olan süvariye verilmiş olduğundan müfrezeler, daha ziyade başlıca merkezlerde toplu bulunacaklardır.

9- İdare işlerinin devir teslimi sağlanıncaya ve Yunan kıtalarının Meriç batısına kadar boşaltma işi gerçekleşinceye kadar bu heyetler yerlerinde kalacaklardır. Barış antlaşması yürürlüğe girinceye kadar müttefik müfrezeleri de yerlerinde bırakılacaklardır.

10- Trakya'nın tekrar işgali münasebetiyle o araziye işlenmiş usul ve kanuna aykırı suçlar konusundaki adliye ile ilgili sorunlar müttefik generalleri tarafından incelenmemiştir. Bunların adliye uzmanlarına aktarılması gerekecektir²³.

Projeyi incelemek üzere verilen bir saatlik aradan sonra yeniden müzâkerelere başlandı. Müttefiklerin projesinde Doğu-Trakya'nın boşaltılması kabul edilmekte, Meriç denilmekte ve Karaağaçtan hiç bahsedilmemekteydi. İsmet Paşa, Trakya'nın boşaltılmasından başka Türkiye'ye geri verilmesinin kabul edilip edilmediğini sordu. İngiliz delegesi General Harrington; 23 Eylül 1922 notası kabul edilirse, evet; İtalyan Generali Monbelli; iade sözkonusu değildir, Fransız Generali Charpy ise; iade siyasi bir meseledir, ona dokunmayınız cevabını ver-

23 Türk İstiklal Harbi, C.II, Kısım 6, Kitap IV, s. 53-54.

diler²⁴. Müzakereler, Trakya'nın boşaltılmasından sonra Türkiye'ye verilmesi ile müttefiklerin Meriç doğusunda bırakacakları müfreze meseleleri üzerinde bir anlaşmaya varmaksızın akşam geç vakte kadar sürdü. Türk delegelerinin bir karşı proje teklif etmesi ve ertesi gün saat 10.00'da toplanılması kararı ile toplantıya son verildi²⁵.

c. Konferansın İkinci Toplantısı

İsmet Paşa'nın hazırladığı Türk karşı projesi, 4 Ekim sabahı müttefik delegelerine dağıtıldı²⁶. Projeyi öğleye kadar inceleyen müttefik generalleri kendi birinci projelerini değiştiren ikinci bir proje ile saat 12.25'te toplantıya geldiler²⁷. Bu projenin taraflarca müzakere ve tartışılmasında bazı düzeltmeler yapıldı ise de bir takım maddeler üzerinde uyuşma sağlanamadı. 4/5 Ekim 1922 gecesi, sabaha kadar Mudanya Limanındaki delege gemileri arasında devamlı gidiş gelişler ve haberleşmeler yapıldı. 5 Ekim 1922 günü yapılan müzâkereler neticesinde, "Yunanlılarla muhâsamâtin tatili" fıkrası kabul edildi. "Karaağaç meselesi" müzâkere edildi. Bir sonuca bağlanması, "Trakya'da memurlarımıza katılacak jandarma sayısının sınırlandırılması", meselesini müttefik delegeler "Ankara hükûmeti memurlarına mahalli güvenlik ve düzenin koruması için kesin olarak gereken sayıda milli jandarma katılacaktır." şeklinde değiştirmeyi teklif ettiler. Türk delegesi teklifteki (kesin olarak gereken sayı) ifadesini ancak bize ait bir nokta olmak üzere kabul ettiğini, bununla hiçbir kimseye herhangi bir suretle inceleme ve kontrol yetkisi verilmediğini anladığını söyledi ve müttefik delegeler de bunu doğruladı. Yunanlıların Türkiye'den götürdüğü Türk halkının, mütarekenin imzasıyla beraber geri verilmesi konusunda, Türk delegesinin daha önce yaptığı teklif müzâkere edildi ve bir sonuca bağlanamadı²⁸.

24 Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa*, s. 219.

25 *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, kısım VI, kitap IV, s. 55-56.

26 Âli Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 161.

27 Âli Fuad Türkgeldi, *Aynı Eser*, s.161.

28 *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, ksm. VI, Kitap IV, s. 59-60; Âli Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya... s. 163.*

5 Ekim 1922 Perşembe günü yapılan müzâkerelere ait karara bağlanamayan konular üzerinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, hükûmetle görüş birliğine vararak İsmet Paşa'ya gönderdiği talimatta şöyle denilmekte idi²⁹.

1- Karaağaç Edirne şehrinin bir mahallesidir. Yunan ordusu Edirne'nin batısına çekilmeli ve orada, bütün doğu Trakya'da olacağı gibi, T.B.M.M. Hükûmeti kurulmalıdır.

2- Trakya'nın boşaltılması ve bize teslimi belirsiz bir zamana bırakılamaz. Teslim alma derhâl başlayacak, kesintisiz devam edecek ve en çok 30 gün içinde sona erecektir. Teslim alınmış olan her noktadan İtilaf devletleri ve komisyonları derhal çekilecek ve 30 gün sonunda bütün Trakya'yı terkedeceklerdir.

3- Yunan ordusunun Anadolu'dan ve Trakya'dan götürdüğü silahsız halkı Yunan hükûmeti hemen geri vermelidir. Harp esiri subaylarla erlerimizin aynı zamanda geri verilmesini isteriz.

4- Azınlıklar meselesi Mudanya konferansı müzâkeresi dışındadır.

5- Muhâsamâtın tatili için Trakya'nın yalnız Yunan'dan boşaltılmasıyla yetinilemez. Boşaltmadan sonra idaremizin orada kurulması kesin olarak gerekir. Yunan'dan boşaltılacak olan Trakyamızın İtilâf devletleri işgal ve kontrolünde bulunmasına hiç bir sebep ve lüzum yoktur. Doğu Trakya'nın Fransızlar tarafından işgali bahis konusu olamaz. Ancak, Doğu Trakya ile Yunan ordusu arasında Batı Trakya'nın veya bir parçasının Fransızlar tarafından işgali emniyeti sağlar. Prensiplerde uyuşma olup, müzâkerelere devam halinde dahi İngilizlerin Boğazlarda yığınak yapmalarından, tahkimat genişletmelerinden ve emniyet vermeyen askerî tedbirler al-

29 Âli Fuad Türkgeldi, Aynı eser, s. 164-165.

malarından vazgeçmelerini isteriz. Askerî sözleşmenin yapılmasından sonra da, İstanbul ve Çanakkale'de İngiliz yığınağı kabul edilemez³⁰.

C. KONFERANSIN BUHRAN SAFHASI

a. Türk Ordularının Durdurulması Yetkisinin İsmet Paşa'dan Alınması, General Felle ve Franclin Bouillon'un Başkomutan'a Müracaatları

Müttefik delegelerin Mudanya konferansında çözümü gereken esas konudan kaçınmaları ve müsbet bir karara varmaksızın müzâkereleri uzatmaları karşısında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 5 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da bulunan İsmet ve Erkan-ı Harbiye reisi Fevzi Paşalara, Batı Cephesi ordularına yeniden hareket serbestliği veren tâlimât gönderdi³¹. Bu talimatta, Mudanya konferansının çıkarlarımız ve askerî gereklerle uyuşmayan teklifleri tartışmakla dört günden beri meşgul olduğunu, bu süre içerisinde İngilizlerin Çanakkale boğazının Asya yönündeki piyade ve topçu kuvvetlerini çoğalttığını ve tel örgülerle kuvvetlendirilmiş tahkimatlar yaptığını, İstanbul ve Marmara bölgesinde olağanüstü tedbirler aldığını, yine bu süre içinde Yunanlıların, Trakya'daki yeni komuta heyetleriyle büyük ölçüde teşkilatlanmakta olduklarını, Türklere zulüm ve işkence yaptıklarını belirttiikten sonra, Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Meriç'in batısına çekilmesini, T.B.M.M. Hükümeti'nin bu bölgeyi derhal teslim almasının gerektiğini, 6 Ekim 1922 günü, saat 14.30'da toplanacak olan konferansta, ileri sürülen noktalar prensip olarak taraflarca kabul edilmediği takdirde, harekâtın durdurulması hakkındaki yet-

---

30 Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm, VI, kitap IV, s. 61-62.

31 H.T.V.D., S. 66, vesika 1477; B.N. Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar, I, 350.

kilerinin 6 Ekim 1922 günü, saat 18.00'den başlamak üzere kaldırıldığını bildirdi³².

Durumun ciddî ve tehlikeli bir safhaya girmesi üzerine İstanbul'daki Fransız fevkalâde komiseri General Pelle, İsmet Paşa vasıtasıyla Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mesajda, hemen bir karar alınmasına kendisinin ve hükümetinin yardımcı olacağını bildirdi. Yine bu sırada İstanbul'da bulunan Franclin Bouillon da İsmet Paşa vasıtasıyla Başkomutana gönderdiği telgrafta Londra ve Paris'te Bakanlar kurullarının toplanmasını sağladığını, hemen Mudanya'ya hareket edeceğini, müşterek menfaatlerden dolayı mülâkî olmalarına kadar vardıkları anlaşmada hiç bir değişiklik yapılmamasını rica etti³³. İsmet Paşa aldığı bu telgrafları 6 Ekim 1922 günü saat 15.00'de Başkomutana bildirdi. Başkomutan General Pelle ve Franclin Bouillon'a İsmet Paşa vasıtasıyla verdiği cevapta, İngiliz generali ile ona uyan İtalyan delegesinin konferanstaki yersiz ve haksız tutumlarını tenkid ettikten sonra, kendilerinin dostluklarına güvenerek, harekâta başlamak hususunda verdiği emrin geri bırakılmasını İsmet Paşa'ya yazdığını bildirdi. Bir taraftan bu yazışmalar yapılırken, diğer taraftan 6 Ekim 1922 sabahı İstanbul'da toplanan müttefik devlet delegeleri, Mudanya'da yapılacak toplantıda İtalyan generalinin Trakya ve Karaağaç hakkındaki Türk görüşünün kabulünü ifade eden beyanatta bulunmasına karar verdiler. Hiç şüphesiz onları bu kararı almaya sevkeden sebep, yeniden harekâte başlamak üzere emir bekleyen Türk ordularını, hükümetlerinden tâlimat alınca kadar oyalamak idi³⁴.

b. Konferansın Yeniden Toplanması

6 Ekim 1922 günü saat 20.00'de İsmet Paşa ile görüşen general

32 Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm. VI, kitap IV, s. 62; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasî Hatıralar*, I. kısım, s. 91; Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya...*, s.212.

33 Âli Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya...*, s. 169; Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya...*, s. 213.

34 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, III, 911-912; Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm. VI, kitap, IV, s. 63-64.

Harrington'un kurmay başkanı diplomatlardan şikayet ettikten sonra, Trakya'nın nasıl olsa Türklerin olacağından bahsederek, görüşmelerde emniyetsizlik gösterilmemesinden söz etti³⁵. Aynı gün saat 20.30'da toplanan konferansta sözalın general Harrington saat 14.30'da toplanması gereken konferansın gecikme sebeplerini uzun uzun izah etti. Bundan sonra, İtalyan delegesi söz aldı ve Edirne kelimesiyle tabyalar hattının Karaağaç istasyonu dahil olmak üzere, Türkiye'ye ait olduğunu ve azınlıklar hakkında T.B.M.M. hükûmeti teminat verdiği için Trakya'nın derhal T.B.M.M. hükûmetine teslimini hükûmetinin kabul ettiğini bildirdi³⁶. Konferansta Fransız delegesi General Charpy'nin ileri sürülen hükümleri Fransız hükûmetinin daha önceden kabul ettiğini söylemesinden sonra, söz alan İsmet Paşa, T.B.M.M. hükûmeti adına hak ve adâlet duygularından dolayı, İtalyan ve Fransız delegelerine teşekkür etti. General Harrington'un teklifi, Fransız ve İtalyan generallerinin de iştirakiyle konferansın, 7 Ekim 1922 günü, saat 8.00'de toplanması kararlaştırıldı³⁷.

Konferans, bir gün önce kararlaştırıldığı üzere, 7 Ekim 1922 günü saat 8.00'de yeniden başladı. İlk söz alan İngiliz delegesi, hükûmetinden henüz talimat almadığını, Lord Curzon'un gece saat 23.00'e kadar Paris'te bulunduğundan bilgisi olduğunu, telsiz ajanslarından sızan haberlere göre, durumun iyi ve ümit verici bulunduğunu belirtti ve toplantının geriye bırakılmasını teklif etti³⁸. Fransız ve İtalyan generalleri de Harrington'un bu teklifine iştirak ettiler. Fakat İsmet Paşa, bu arada sivil ve harp esirleri meselesinin müzâkeresini istedi. Bu konu üzerinde tartışmalar çıktı. Müttefik delegeler kendi aralarında uzun görüşmeler yaptılar ve sonuçta Türk delegesinin bu konudaki isteğinin kendilerine bir nota ile verilmesini, kendilerinin de bu isteğinin kabul edilmesini isteyeceklerini söylediler. Konferans aynı gün saat 17.00'de yeniden

35 H.T.V.D., S. 66 belge, 1476.

36 Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm, VI, kitap IV, s.65.

37 H.T.V.D., S. 66, belge 1476.

38 Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm, VI, kitap IV, s. 66-67.

toplanmak üzere müzâkerelerine son verdi. Türk milleti, konferansın uzayıp gitmesini sınırlı bir şekilde tâkip ediyordu. Ve İsmet Paşa karar-gâhı, gittikçe artan heyecanı, bir bildiri yayınlayarak, konferansın çalışmaları hakkında derli toplu bir malûmatı halka açıkladı³⁹.

Mudanya konferansı müzâkerelerinin her an kesilebileceği müttefik devletler delegeleri tarafından hükûmetlerine bildirilmesi ve İngiltere'nin dominyonlarından istediği kuvvet yardımına menfi cevap verilmesinden sonra, İngiltere hükûmeti Türk tarafından isteklerine karşı direnişten vazgeçerek, Dışişleri bakanı Lord Curzon'un ikinci defa acele olarak Paris'e gönderdi. 6/7 Ekim gecesı ve 7 Ekim günü Fransa başbakanı Poincare, İngiltere Dışişleri bakanı Lord Curzon ve İtalya maslahatgüzârı Galli yaptıkları müzâkereler neticesinde, Doğu Trakya'nın Yunanistan tarafından mümkün olan çabuklukla boşaltılarak bir ay içerisinde müttefik kuvvetlere teslimine ve müttefik kuvvetlerin de aynı süre içerisinde T.B.M.M. hükûmetinin mülkî memurları ile jandarmasına devretmesine karar verdiler⁴⁰.

c. General Harrington ile İsmet Paşa ve Başkomutan Arasındaki Yazışmalar

İngiliz delegesinin hükûmetinden beklediği talimatın her an gelebileceği ümidiyle, 7 Ekim 1922 günü saat 17.00'ye bırakılan Mudanya konferansı, talimatın gelmemesi yüzünden 8 Ekim saat 14.00'e ertelendi⁴¹.

General Harrington'un 8 Ekim 1922 sabahı İsmet Paşa'ya diğer generaller vasıtasıyla gönderdiği mektupta şöyle deniliyordu:

1- Her türlü muhâsamât ve harekâtın durdurulacağı hakkında T.B.M.M. adına verilen vaadlerin aksine bu harekâta devam edilmiştir.

39 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, s. 214.

40 Ali Fuat Türkgeydi, *Mondros ve Mudanya...*, s. 170; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.214.

41 Ali Fuat Türkgeydi, a.g.e, s.168.

2- Çanakkale'de İngiliz kıtalarının hemen karşısında bulunan süvari birlikleri yerine piyadeler getirilmiş ve ciddî bir durum yaratılmıştır.

3- Bir tümen kadar tahmin edilen bir kuvvet, topçu ve süvari ile birlikte Yarımca'daki sınırı geçerek, Karayakuplu'ya ve diğer Türk süvarileri Yarımca ve Şile'ye gelmişlerdir.

4- Bu suretle tarafsız bölge geçilmiştir. Tarafsız bölgelere tecavüzün sorumluluğu bu tecavüzü yapmış olanlara âittir.

5- Bütün harekâtın durdurulması için gerekli emri vermesi lüzumu T.B.M.M.'ne arzedilmeli ve bu hususta bana teminat verilmelidir.

İsmet Paşa, General Harrington'un bu mektubuna aynı gün verdiği cevapta:

1- Çanakkale'deki Türk kıtalarından bazı süvarilerin yerine piyadelerin getirilmiş olmasının, birliklerin iç harekâtından ibaret olduğunu,

2- Türk orduları harekâtının durdurulmasından sonra Büyük Britanya kıtalarının nakliyat ve faaliyetlerinin devam ettiğini, Büyük Britanya kıtalarının ilerlemesiyle iki taraf hatları arasındaki mesafenin kısaldığını,

3- Yarımca, Karayakublu ve Şile'de söz konusu edilen harekâtın da iç hareketlerden sayılacağını zira tarafsız bölgenin T.B.M.M. hükümetiyle müttefik hükümetler arasında hiç bir zaman kararlaştırılmamış ve bu hususta hiç bir bağlantıya girilmemiş olduğunu,

4- Harekât bakımından T.B.M.M. hükümeti taahhüdünün, Mudanya Konferansı'na kadar harekâtın durdurulmasından ve İtilâf kıtalarına karşı herhangi bir olaya yer verilmemesinden ibaret bulunduğunu,

5- Teklifi T.B.M.M. hükûmetine arzettiğini, bildirdi.

İsmet Paşa ayrıca General Harrington'la aralarında geçen bu yazışmayı aynı gün saat 13.00'de başkomutanlığa arzetti. Başkomutan, aynı günkü talimatında özetle şöyle diyordu:

1- Lüzumsuz yere uzatılan Mudanya konferansına sulha ulaşılabilecek bir sonuç elde edeceği inancı ile saygı gösterilmelidir.

2- General Harrington'un askerî harekât diye vasıflandırdığı harekâtın, ordunun iç hareketlerinden olduğu hakkındaki açıklamanız gerçeği ortaya koymuştur.

3- Mudanya konferansı müzâkereleri yapılırken ve bu münâsebetle askerî harekâtımızı durdurduğumuz sırada, İngilizler Anadolu kıyılarında kuvvetlerini artırmakta, muharebe tertip ve tedbirleri almaktadırlar. Bundan başka Yunan ordusunun yeniden harbi devam ettirmeye yeterli bir zaman kazanmaya çalışmasına müsaade olunmaktadır. Bunların mes'ûliyetini sebep olanlara yüklemek mecburîyetindeyiz.

4- Konferansın menfi neticesiyle doğru daha fazla sürdürülmesinden doğacak mahzurların ve bütün medeniyet dünyasının gözündeki büyük sorumluluğun müsebbibleri biz olmadığımızı ve olmak da istemediğimiz dünyanın anlayacağına şüphemiz yoktur.

5- Herhâlükârda konferansın bir iki gün içinde neticelenmesi ümit olunur⁴².

General Harrington aynı gün İsmet Paşa'ya yazdığı cevabî mektupda: Bütün harekâtın durdurulması için verdiği emirden dolayı teşekkür etmekte, kendisinin de aynı şekilde kuvvetlerine haber verdiğini, kıtaların ileri harekât etmemek üzere emir aldıklarını belirtmekteydi. Ayrıca kendisinin hükûmetinden henüz talimat al-

42 Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgeleriyle..., s. 378-379.

madığı için konferansın ertesi sabaha bırakılmasının zaruretini beyan etmekte idi⁴³.

d. Fransız ve İtalyan Delegelerinin İsmet Paşa ile Görüşmeleri

9 Ekim 1922 Pazartesi sabahı Fransız generali Charpy ve İtalyan generali Monbelli, Mudanya'daki konferans dairesine gelerek İsmet Paşa ile dostça özel müzâkerelerde bulunmak istediklerini belirttiler. Önce harita üzerinde İzmit bölgesindeki Türk kıtaatı işaretlenerek, bilahare birliklerin tarafsız bölgeye tecavüzlerinden bahsedildi ve Çanakkale'de de durumun gergin olup, General Harrington'un iki taraf arasında teması kesmek ve mesafe açmak için yaptığı teşebbüslerin bir sonuç vermediğini söylediler.

İsmet Paşa, İzmit bölgesinde arada bir sınır tâyin edilmemiş olduğundan, kıta hareketlerinin bir tecavüz olmadığını, Çanakkale'de ise harekâtın durdurulmasını emrettiği günden itibaren bir adım dahî ilerlenmediğini bildirdi.

Bu başlangıçtan sonra, Fransız ve İtalyan delegeleri konferansın bu akşam bitirilmesinin pek lüzumlu olduğunu söyleyerek, yeni bir proje teklifinde bulundular. Buna göre:

1- Yunanlılar Trakya'yı 15 gün içinde tahliye edecek, bundan bir ay sonra, yani 45 gün sonunda müttefik komisyon ve kıtaları Trakya'dan çekilecek,

2- Trakya'nın Türkiye'ye tesliminin müttefik devletler tarafından kararlaştırıldığı ifade edilecek,

3- Karaağaç müttefiklerin işgali altında kalacak.

4- Trakya'ya geçirilen jandarma sayısı sınırlandırılacak.

Bundan sonra Fransız ve İtalyan generaller sözleşmenin bu akşam

---

43 Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm. VI. kitap, IV, s. 69-70.

imzalanması gerektiğini, hükûmetlerinin İngiltere hükûmetiyle tamamiyle ortaklaşa karara varmış olduklarını, teklifleri kabul olunmazsa durumun ağır olacağını bildirdiler. İsmet Paşa da, müttefik delegelerin en son alacakları talimata göre teklif edecekleri maddeler ne ise onları aynen hükûmete ulaştıracağını ve alacağı talimata göre hareket edeceğini söyledi.

Fransız ve İtalyan generallerinin İsmet Paşa ile yaptıkları görüşmede ileri sürdükleri konulara ait başkomutanın aynı tarihli talimatı ise şöyle idi⁴⁴.

Fransız ve İtalyan generallerinin tekliflerine ait başkomutanlığın, hükûmetin ve meclisin kesin kararı, bu akşamki konferansta teklif ve tesbit olunacak proje öğrenildikten sonra verilecektir. Yalnız teklif olunacak proje üzerinde yapılan müzâkerede aşağıdaki noktaların elde edilmesine gayret gösterilmelidir.

1. Yunan ordusu ve Yunan idaresinin onbeş gün içinde Trakya'yı boşaltması bahis konusu olurken, boşaltmadan sonra müttefik komisyon ve kıtalarının en fazla bir ay kalması kabul edildiği takdirde, bu, Trakya'da T.B.M.M. hükûmetinin idaresini kontrol ve arazisini işgal manasında sayılmamalıdır.

2. Trakya'nın bize devletler tarafından teslim edilmiş olduğu açık olarak ifade edilmelidir.

3. Karaağaç'ın şimdilik Edirne'ye katılması mümkün olmadığı takdirde, müttefiklerin işgali altında kalmakla birlikte, Yunan idaresinin kaldırılarak, müttefikler tarafından idare edilmesini en az zararlı saymak lazımdır. Meriç'in batısında kalan demiryolu için de aynı tarzın tatbik edilmesi gerekir.

4. Trakya'ya geçecek olan jandarma kuvvetinin sınırlanmaması

44 Atatürk'ün Tamim..., S. IV, 470, 472; Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da..., I, s. 449, Âli Fuad Türkgeldi. Mondros ve Mudanya..., s. 172-174.

bizce önemlidir. İç güvenlik ve düzeni hakkında kuracak miktardan fazla geçirilmeyeceği taahhüt olunabilir.

5- Bütün esaslarda anlaşıldıktan sonra, boğazlardan askerî teması uzaklaştırmak için, şimdiye kadar iddia ettikleri sınır içinde tarafsız bölge yerine kıtalarımızın şimdi buldukları yerlerde kalması ve ancak kıtalarımızla İngiliz kıtalarının arasında teması önlemek maksadıyla lüzumu kadar mesafe bırakılması ciheti kabul ettirilmelidir.

6- Boğazlar üzerindeki İtilâf işgal kuvvetlerini fazlalandırmamalarını ve işgal alanlarını genişletmemelerini bizim ileride bulunan kıtalarımızı takviye etmemekliğimiz ve onun gerisinde önemli yığınak yapmamaklığımız teklifine karşı istemek lazımdır. Bundan başka Yunan ordusunun Meriç batısında Batı Trakya içinde dahi önemli yığınak yapmasına müsaade olunmaması kaydı dikkate alınmalıdır.

7. Askerî sözleşmenin bu akşam bitmesi bizce de istenir. Yapılacak teklifler projesi tarafımızdan kabule değer bir hale getirildikten sonra, hükümetin onayını almak kaydıyla kabul edildiğini ifade edebilirsiniz⁴⁵.

D. MUDANYA KONFERANSININ İKİNCİ SAFHASI VE MÜTAREKE'NİN İMZALANMASI

a. Konferansa Sunulan Yeni Proje, Bu Proje Üzerinde Yapılan Müzaâkereler ve Francin Bouillon'un Projenin Kabulü İçin Gösterdiği Çaba

9 Ekim 1922 günü saat 19.00'da konferans yeniden toplandı. Toplantıda ilk sözü alan General Harrington, toplantının gecikmesinden dolayı üzüntüsünü ifade etti ve hükümetinden talimat geldiğini bildirdi. İsmet Paşa'ya da Türk kıtalarının harekâtının kesin olarak dur-

⁴⁵ Nîmet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf..., IV, 472; Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm. VI, kitap IV, s. 71.

durulduğunu bildiren mektubundan dolayı teşekkür etti⁴⁶. General Harrington'un konuşmasından sonra müttefik delegelerin, hükümetlerinden aldıkları talimatları esas kabul ederek ortaklaşa hazırladıkları yeni sözleşme projesi okundu. Bu projede daha önce karar altına alınmış bazı maddeler değiştirilmiş, bir kısmı çıkarılmış ve bazı yeni maddeler eklenmişti. İsmet Paşa bu maddeleri hükümetine bildirmek mecburiyetinde olduğunu söyledi⁴⁷. Bu yeni projeye göre:

- 1- Trakya'nın teslimi için kararlaştırılan süre 30 günden 45 güne çıkarılmış,
- 2- Trakya'ya gönderilecek jandarma miktarı sınırlandırılmış,
- 3- Müttefik devletlerin resmî bildirimleriyle çözülmüş olduğu sanılan Karaağaç meselesi barış antlaşmasına bağlanmış,
- 4- Şimdiye kadar bahis konusu edilmeyen bir bölgeler sınır vücuda getirilmiştir.

Projede Türk isteklerine aykırı hususlara ait İsmet Paşa'nın ileri sürdüğü çekimser kayıtlara karşı General Harrington, Trakya'nın geri verilmesinin resmen kabul edilmiş ve açıklanmış olduğunu söyledi. Otuz günlük sürenin kırkbeş güne çıkarılmasına ve jandarma miktarının yeniden bahis konusu edilmesine Paris'te karar verilmiş olduğundan bu konularda generallerin bir şey yapamayacaklarını bildirdi. Karaağaç meselesi hakkında da, meselenin İstanbul'da fevkalâde komiserler tarafından bahis konusu edildiğini ve sözleşmenin metninin onlar tarafından kabul edildiğini ve bu konunun barış konferansında çözüleceğini söyledi.

Bundan sonra bölgeler sınırı meselesine değinen Harrington, bu hususun müttefiklerin Paris'te aldıkları kararlar arasına girmiş ol-

46 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, IV, s.215.

47 Âli Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin...*, s. 174-175.

duğunu, şimdi ise müttefiklerle T.B.M.M. hükûmeti arasında bir sorun teşkil ettiğini, sivil esirlerin geri verilmesinin de, hükûmetlerinin görüşüne sunduğunu bildirdi⁴⁸.

İsmet Paşa'nın ısrarı üzerine, sivil esirler hakkında elinden gelen gayreti göstereceğini vaadeden Harrington, müttefik ve Türk kıtaları arasındaki sınırları için bu akşamdan itibaren görüşmek istediklerini söyledi. Bunun üzerine, işgal bölgeleri sınırı, harita üzerinde tesbit edildi. General Harrington İzmit yarımadasındaki kıtalarımızın şimdi buldukları hatlarda, yeni Şile-Karayakublu-Darıca hattında durdurulması lüzumunu belirtti. Çanakkale'de Lapseki'den Kumkale'ye kadar sahilten dar bir şerit ile ayrılacak bir bölge göstererek, bu bölgelerin daha önce ilan edilen bölgeler olmadığını, kıtalar arasında bir hat belirtmek gibi sayılacağını ve boğazların serbestliğini sağlayacağını ifade etti⁴⁹.

9 Ekim 1922 Monsieur Franclin Bouillon, bu son projenin kabulünde etkili olacağı ümidi ile Başkomutana bir telgraf çekmiş, Başkomutan da, Franclin Bouillon'un telgrafına 10 Ekim'de verdiği cevapta; kendilerinin dostça duygularına teşekkür etmiş fakat Fransız dostlarımızın Türkiye'nin açık haklarından fedakarlıkta bulunmasını istenen hareketlerini anlamakta güçlük çekildiğini ve dostluk gereğinin yapılmasını haklı olarak beklediğini bildirmiştir⁵⁰. Başkomutanın bu cevabî telgrafı Franclin Bouillon'u telaşa düşürmüştü ve aynı gün gönderdiği ikinci bir telgrafta Franclin Bouillon kendisinin ve hükûmetinin Türk haklarına karşı olmadığını savunmasını yapmıştır.

b. Mütarekenin imzalanması

10 Ekim Salı günü saat 14.00'de yapılan toplantıda, sözleşme maddeleri üzerinde çalışmalar yapılarak toplantıya saat 21.30'da son

48 Türk İstiklâl Harbi, C. II, ksm. VI, kitap IV, s. 76-77.

49 Türk İstiklâl Harbi, Aynı Eser, s. 77-78.

50 Bilal N. Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar, I, 338.

verildi. Bu tarihte yapılan müzakereler müsbet bir hava içerisinde geçerek bütün maddelerde görüş ve düşünce birliğine varıldı. İsmet Paşa 10 Ekim öğleden sonra yapılan müzâkerelerde bütün maddelerin karara bağlandığını, gece yarısı toplanılarak sözleşmenin imza olunacağını 10 Ekim saat 22.00'de Başkomutanlığa bildirdi. Türk kıtalarının Anadolu'da barış konferansının başlamasına kadar devamı sırasında riayet edecekleri hatlar hakkında kararlaştırılan esaslar ise İzmit yarımadasında Şile-Gebze-Darıca hattı ve Çanakkale'de genel olarak kıyıdan 15 km. derinlikte bir hat idi⁵¹.

Son tarihî toplantınının 10/11 Ekim 1922 günü saat 24.00'de yapılması ve son şeklini almış bulunan Mudanya Askeri Sözleşmesinin imza edilmesi karar altına alınmıştı. Müttefik delegeler hazırlanan ve kabul edilen maddeleri Yunan generaline kabul ettirecekler ve saat 24.00'de tekrar bir araya gelinerek anlaşmayı imza edeceklerdi. Fakat müttefik generaller ile Yunan generali arasındaki görüşmenin uzamasından dolayı, toplantı önceden kararlaştırılan saatte yapılamadı. Yunan generali anlaşmayı imza etmek istemiyordu.

Konferans son tarihî toplantısını 11 Ekim 1922 günü sabaha karşı saat 03.00'de yaptı ve hazırlanan anlaşma projesi bir daha okunduktan sonra makinalarla yazılarak sabah saat 06.00'da imza edildi⁵².

14/15 Ekim 1922 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan bu sözleşmeye göre Yunan ordusu meriç ırmağının batısına çekilecek ve bundan bir ay sonra da Doğu Trakya Edirne dahil olmak üzere

⁵¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s.403.

⁵² Enver Ziya Karal, *Birinci Cihan Harbi'nden Lozan Muahedesine Kadar Türkiye'nin Siyasî Olayları*, İstanbul 1959, s.61; Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri* Ankara 1969, s.IX; Cemal Kutay, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*, C.5, İstanbul 1992, s. 56; Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu*, Çev. Ömer Rıza İstanbul 1928, s.201-203; Nutuk, II, 679; Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya...*, s. 178; *Türk İstiklâl Harbi*, Aynı Eser, s. 83; Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, I, 236; M. Cemil Bilsel, *Lozan*, I, 438; Selahattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, s. 116-117; Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar ve Lozan Muahedesi*, İstanbul 1934, s. 319-317; Mehmet Gönülöbol, - Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963, s.40; Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara 1971, s. 96-97.

T.B.M.M. hükûmetine teslim edilecekti. Askerî sözleşmenin imzalandığını İsmet Paşa, sabah saat 8.00'de Mudanya'dan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi⁵³.

c- Mudanya Mütarekesi'nin Hükümleri ve Yunanlıların Bu Anlaşmayı İmzalamaktan Çekinmeleri

11 Ekim 1922 tarihinde sabah saat 6.00'da imza edilen Mudanya Mütarekesi'ne, konferansa katılmayarak Mudanya açıklarında bir savaş gemisinde bekleyen Yunan generali Mazerakis, imza koymadı. Ancak 14 Ekim'de İstanbul'daki Yunan temsilcisi Sonopoulos'un müzâkereyi onayladığını bildirmesi ile bu mesele de çözümlenmiş oldu⁵⁴.

"14-15 Ekim 1335 (1922)"den itibaren mukavelenâme yürürlüğe konacak, onbeş gün içinde Yunan ordusu Meriç'in batısına çekilmiş bulunacak ve bundan bir ay sonra da Doğu Trakya'nın Edirne dahil olduğu halde, kâmilen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetine teslimine kadar verdiklerinden bu konferansın gayesi şundan ibarettir:

1- Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya'nın gerisine çekilmesine davet edilecekleri hattı belirtmek,

2- Yunan Askerî kuvvetlerinin ve mülkî idaresinin işbu araziye boşaltması tarzını ve onların yerini alacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti memurlarının ve jandarmasının ne suretle tayin edileceğini kararlaştırmak,

3- İşgal devresinde bu yörede düzenin ve genel güvenliğin sürdürülmesi gayesi ile kontrolü sağlamak⁵⁵.

53 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya...*, s. 216-218; *Türk İstiklal Harbi*, C. II, ksm, 6. kp. 4, s. 84.

54 Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 181; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. XXII, Ankara 1960, s.432.

55. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, IV, s.216.

Delegeler aşağıdaki noktalarda birleşmişlerdir:

1- Bu sözleşmenin yürürlüğe konması tarihinden başlayarak Türk ve Yunan askerî kuvvetleri arasında muhâsamât durdurulacaktır.

2- Bu sözleşmenin yürürlüğe konması tarihinden başlayarak Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin, gerisine çekilmeye davet edilecekleri hattı, Adalardenizi'ne döküldüğü yerden Trakya ile Bulgaristan sınırını kestiği noktaya kadar Meriç'in sol kıyısı teşkil edilecektir.

3- Barış yapılıncaya kadar, mümkün olabilecek her türlü karışıklığı önlemek için Meriç'in sağ kıyısı, (Karaağaç dahil olmak üzere) Müttefik Devletler Kıtaları tarafından işgal edilecek ve bu kıtalar Müttefik Devletlerce tayin olunacak noktalara konacaktır.

4. Edirne dolaylarına ulaşmayı sağlayan hattın geçiş serbestliğini tam olarak devam ettirmek maksadıyla Cısr-i Mustafa Paşa (Sivilingrat)'tan Kuleliburgaz'a kadar Meriç'in sağ kıyısını takip eden demiryol kısmı üç müttefik devletin, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ve Yunanistan'ın birer delegesinden kurulu bir karma komisyon tarafından nezaret altına alınacaktır. Bu nezaret, özel bir sözleşmeyle düzenlenecektir.

5- Doğu Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından boşaltılması, bu sözleşmenin yürürlüğe konmasından itibaren başlayacaktır. Bu boşaltmada, kıtaların kendisi, çeşitli askerî hizmetler ve teşkiller ve onlar çeşitli taşıtları ile harp gereçleri stokları, cephaneler ve yiyecek depoları dahildir. Bu boşaltma, ortalama onbeş gün içinde yapılacaktır.

6- Jandarma da dahil olduğu halde, Yunan mülkiye memurları mümkün olduğu kadar çabuk çekileceklerdir. Her idare bölgesinden Yunan memurları çekildikçe mülkî hükümet müttefiklerin memurlarına bırakılacak ve onlar da mümkün olduğu kadar aynı günde bunu Türk memurlarına devir ve teslim edeceklerdir. Bu devir ve teslim, Trakya'nın tüm olarak Yunan kıtaları tarafından bo-

şaltılmasının bitiminden sonra, en çok otuz gün içinde sona erecektir.

7. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin memurlarına, düzen ve mahalli güvenliğin devam ettirilmesine kesin olarak yetecek miktarda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin jandarma kuvvetleri katılacaktır. Bu kuvvetlerin toplamı, subaylar dahil olduğu halde 8000'i geçemeyecektir.

8- Yunankıtalarının geri çekilme hareketleri ve mülkî idarenin devir ve teslim işi, başlıca merkezlere yerleştirilecek olan müttefikler arası heyetlerin idaresi altında yapılacaktır. Bu heyetlerin görevi yukarıda yazılı geri çekilme, devir ve teslim işini kolaylaştırmaya aracılık etmektir. Bu heyetler her çeşit taşkınlıklara engel olmaya çalışacaklardır.

9- Bu heyetlerden başka Doğu Trakya'yı müttefik kıtaları işgal edeceklerdir. Ortalama yedi taburdan kurulu olan bu kıtalar düzenin devam ettirilmesini sağlayacaklar ve yukarıdaki müttefikler arası heyetlere yardımcı hizmeti göreceklerdir.

10- Müttefiklerin heyetleriyle kıtaların geri çekilmesi, Yunan kıtalarının boşaltılması sona erdikten sonra olacaktır. Müttefik hükümetler düzeninin devam ettirilmesi ve Türk olmayan halkın korunması için yeteri kadar tedbir alındığı hakkında fikir birliğine vardıkları takdirde bu geri çekilme işi daha yakın bir tarihte olabilir. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve İdare ve jandarma bir idare bölgesinde düzenli olarak görevlerini yaptığı anda müttefik heyetler ve kıtalar bu idare bölgesinden, kararlaştırılan otuz günlük sürenin bitiminden önce geri alınabilirler.

11- Anadolu'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kıtalara aşağıda gösterilen ayırıcı hatlar üzerinde duracaklar ve bu hatları Barış Konferansının açılması ve devamı süresince geçmeyeceklerdir; yukarıdaki ayırıcı hatlar müttefik ordulardan her

birinden birer subayla Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ordusundan bir subaydan birleşik olmak üzere karma komisyonlar tarafından sınırlandırılacaktır.

Müttefik hükûmetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti her türlü olayların önünü alacak gerekli ihtiyat tedbirlerine baş vurmakla beraber aşağıdaki bölgelerde kendi kuvvetleri miktarını çoğaltmamayı ve tahkimat veyahut askerî faaliyetlere girişmemeyi taahhüt ederler.

Çanakkale bölgesi; Bozburnu-Kumburnu hattının boğazdan başlayarak 15 km. doğusunda bir mesafeye kadar.

İzmit yarımadasında; Boğaziçi'nden başlayarak Şile-Darıca hattının 15 km. doğusunda bir mesafeye kadar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Bozburun (Lapseki kuzeyi) ile Karaburun (Karabiga'nın kuzeyinde) arasındaki kıyının en az 15 km. mesafesine kadar topçu tabiye etmemeyi taahhüt eder.

12- Müttefik kıtaları şimdi buldukları arazide kalacaklardır. Bu araziye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Barış Konferansının kararına kadar riayet etmeyi taahhüt eder. Bu arazi aşağıdadır:

İstanbul Yarımadasında; Podima'nın 7 km. kuzey-batısının Karadeniz üzerinde bir noktadan İstıranca-Mertekil-Kışağıl-Sinekli-Karaşan çiftliği-Kadıköy-Yenice-Filadina çiftliği-Kalikratya (bütün bu mevkiiler dahildir) hattının doğusunda kalan yarımada'nın bütün kısmı.

Gelibolu yarımadasında; Baklaburnu (Saros körfezinde) ve Soğukluk mansabı (bütün bu noktalar dahil) hattının güneyinde kalan Gelibolu yarımadasının bütün kısmı.

13- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, barış antlaşmasının

onaylanmasına kadar Doğu Trakya'ya kıtalar geçirmemeyi ve orada bir ordu toplamamayı ve devam ettirmemeyi taahhüt eder.

14- Bu sözleşme imzalandıktan üç gün sonra, yani 14/15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir.

Mudanya'da dört nüsha halinde Fransızca olarak 11 Ekim 1922'de imza edilmiştir.

Bu askerî sözleşme sırasıyla Büyük Britanya adına general Harrington, Fransa adına Charpy, İtalya adına Monbelli, Türkiye adına İsmet Paşa imza atmış, Yunanistan delegesi ise imza etmemiştir⁵⁶.

Mudanya Mütarekesi Büyük Taarruzdan sonra kazanılan askerî zaferin ileride yapılacak barış antlaşması bakımından siyasî alandaki ilk başarısı olmuştur. Doğu Trakya'yı anavatana bağlayan bu mütarekenin bir diğer özelliği de, Millî Zaferle kudretindeki dinamizmi bütün dünyaya ispat etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hukukî kimliğini ve varlığını, Müttefik Devletlerinin fiilî ve resmî olarak kabullenmiş olmalarıdır⁵⁷.

---

56 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C. XXIII, s. 350, Ali Fuad Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, s. 178-180; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, 216-218.

57 Türk İstiklal Harbi, C. II, ksm. VI, kitap, IV, s.89.